

Мони Алмалех. Език, история и армия (Езиковата ситуация във военната област) – В:
Език и идиолект. Военно издателство, София, 2006. Научен редактор: проф. д.ф.н
Ст. Димитрова. 275-282. 293 с.

Книгата е първото у нас многоаспектно лингвистично проучване на статуса на термина *идиолект* в различни изследователски парадигми. Въпреки че се употребява твърде често, терминът се приема за някаква гагеност и не се дефинира прецизно както от лингвистите, така и от представителите на други клонове на хуманитарното знание. Авторите се обединяват около разбирането за идиолекта като лингвистичен модел, уникален за отделния носител на гаген език или диалект. Те възприемат идеята, че прагматичният аспект на речта на индивида може да бъде определен като *моите взаимоотношения с моя език*.

Всеки човек си присвоява по свой начин своя език и този процес се извършва със самообозначаването на говорещия като Аз. Затова идиолектът е пряко свързан с категориите *субект* и *субективност* в езика. В идиолекта на отделния човек се формират разнородни подкодове, които в определени случаи могат да съвпадат с подкодовете на други носители на същия език. Това важи в особено голяма степен за носителите на определен език, преселени в други страни, но съхранили традицията да общуват помежду си на родния си език. Така се формира специфичен идиолект на социума. Като специфичен идиолект може да се тълкува и така нареченият *женски* или *мъжки диалект*, който е един от най-новите лингвистични обекти. Много важен лингвистичен обект са и несъвпаденията на характеристиките на идиолекта в норма и в патология.

Различните прояви на идиолекта се изследват с помощта на специфични критерии, сред които много съществено място заемат егоцентричните маркери. Техният анализ сближава чисто лингвистичното изследване с различни философски, логически и психологически теории. Това прави книгата интересна за всички, които се интересуват от езиковото поведение на човека в отделни области на живота и от творческата функция на езика, осигуряваща постоянно прецизиране на механизмите за фиксация на общественения опит и за систематизация на знанията.

ISBN-10: 954-509-362-5
ISBN-13: 978-954-509-362-3

Цена 12,00 лв.

ЕЗИК, ИСТОРИЯ И АРМИЯ (ЕЗИКОВАТА СИТУАЦИЯ ВЪВ ВОЕННАТА ОБЛАСТ)

Мони АЛМАЛЕХ

Преди време един селянин от околностите на гр. Сандански ме запитва какво се занимавам и когато му отговорих: „С български език“, той рече: „Аха, значи с история“. Такова живо патриотично чувство е радващо, но, за съжаление или не, историята на един народ освен езика включва много повече компоненти – международни договори и договорки, кървави войни, тайни заговори, терористични актове и т.н.

Най-новата история на Българската армия съдържа генетична връзка с руски език и руската армия. Затова изрази като *вещево доволствие*, *развързване*, *сдаване* и пр. са живи и днес в професионалния език на българските военни. Около влизането на България в НАТО англоезичната терминология започна да заема позиции в професионалния жаргон на Българската армия и наред с традиционните изрази и термини, които са български или повлияни от руски език, се наблюдават думи от гръцки, латински или английски произход – *имидж*, *рейн-джъри*, *командоси*, *логистика*, *субординация*, *конвергенция* и пр. Наред с тези, откровено повлияни от нуждата от нови понятия и начин на мислене и от връзката с неславянски езици, думи има и промяна на терминологията, където вместо старата дума се усвоява нова – вм. *запас*, *запасняк* – *резерв*, *резервист*. При някои от новите термини се поставя българско окончание на една неславянска по произход дума *-и*, *-ка*, *-ст*, а при други се съхранява латинското окончание, както е прието в книжовния български език – *ия*.

Прието е да се смята, че индивидуалният език (идиолектът) съдържа и общонационални, и регионални, и професионални, и съвсем индивидуални черти. В този смисъл балансът между тези компоненти е повече обект на психолингвистиката и когнитивната наука. Идиолектните особености обаче могат да се изследват и от „вишката“ на социолингвистиката, която е наука, интересуваша се от съотношението „общо–частно“ с оглед на националния книжовен език спрямо професионален жаргон, диалект или език на етнически малцинства. Социолингвистиката се интересува повече от езика на една група от хора в рамките на цялото общество, а психолингвистиката – от езика на индивида.

Достатъчно е човек да прегледа броевете на вестник „Българска армия“ от последните три години, за да се убеди в уникалната езикова ситуация по военни теми. Изкуших се да използвам термина „течението на вестника“, но си дадох сметка, че това е термин, използван от вестникари или библиотекари, и може да предизвика неразбиране. Най-малкото е възможно да образуваме изречението „В течението на „Българска армия“ от 2005 г. се появи наводнение“, което е крайно многозначно и може да звучи смешно.

Различаването на уникалната езикова ситуация във военната област от последните години може да се усети и от броевете на вестник „Българска армия“, макар че ролята и функцията на това печатно издание е да унифицира и произвежда статии и репортажи на общ, книжовен език. С други думи, живият

военен жаргон трудно може да намери място на страниците на вестник „Българска армия“ и доколкото го има, то е за да има стилистична окраска, която да отличава този вестник от другите. Разбира се, „Българска армия“ отразява военната тема и в този смисъл не може да не се използват термини и понятия от военната област, т.е. това е една сериозна нестилистична причина. В същото време на страниците на вестника преобладават интервютата с високообразованата част от българската армия – офицери с различен ранг или министъра, които заедно с военната терминология ползват книжовен български език. В този смисъл нашите наблюдения са върху езика на вестник „Българска армия“ и затова те не могат да отразяват идиолектни особености, а са по-скоро социолингвистични.

Уникалната езикова ситуация в армията има два аспекта. Единият се отнася до навлизането на нови думи, а другият е употребата на думи от цивилния живот в армейски контекст. Хубав пример за двата аспекта може да се открие в броя от 19 май 2003 г., където на 11 страница може да прочетем следните заглавия: „Резервисти подкрепят свои колеги в цивилния живот“ или „Защитават имиджа на армейския дом“. В първия пример се вижда стандартизираната вече употреба на новия термин за хора, отслужили и уволнени – *резервисти*. Във втория пример думата *имидж* е отнесена към нещо армейско. Дали някой може да си представи думата *имидж*, приложена към нещо армейско, преди 20 години?

Вторият пример показва ясно, че езиковите промени в армейската тематика са плод на много и различни фактори, а не се случват по чисто езикови причини. Ако трябва да се даде оценка, то може да се каже, че в езика, употребяван за армейската тематика в България, както впрочем и за много други професионални области, през последните двадесетина години е настъпило разкрепостяване. Пита се добро нещо ли е това разкрепостяване? Всъщност оценката е именно тук – дали трябва да се одобрява всичко ново, или чувството за умереност и здравословен консерватизъм трябва да бъде водещо. Това е една стара тема за езиковедите, сред които битуват две крайни тези – едни смятат, че съветите и мненията, които дават на населението, са мотивирани от езиковата теория и трябва да се изпълняват и следват безпрекословно, а други смятат, че езиковедът трябва да дава консултации, в които да се съобразява с избора и предпочитанията на населението. Всъщност това е мнение на хората, които професионално се занимават с езика на една нация по цял свят. В това отношение много поучителни са фактите от живота на езика иврит в държавата Израел. В тази държава се извърши една уникална историческа и културна операция по възстановяване от небитието на иврит, който не бе ползван като говорим език около 2000 години. При създаването на държавата Израел през 1948 година бе извършено възстановяване на езика с помощта на специална институция – Академия за езика иврит. Работата на тази академия до ден-днешен е да създава нови думи за области и обекти, които не съществуват в Стария завет, а това са всички науки, банковото дело, транспортът, военното дело и какво ли не, напр. *електричество*. Трябва да се каже, че в израелската армия съществува социолект, който се отличава с пълно неподчинение на нормите и правилата, спускани от Академията за езика иврит. Нещо повече – армейският социолект е най-динамичната част от общонационалния език и се характеризира с неразбираемост за неармейското население. Всеки армейски набор вкарва в употреба свой почерк и особености, които

бързо отмират, за да бъдат изместени от езика на следващия набор. Важна черта на армейския социолект в тази държава е, че думите и изразите, които изникват за живот в израелската армия, обикновено засягат битовата, житейската страна на армейския живот и различни конкретни ситуации. В това отношение езиковата ситуация в Българската армия се различава сериозно, защото в Българската армия протичат процеси на преструктуриране на единиците и въоръжението, докато армейският социолект в Израел не е насочен към нови понятия и явления, съществени за устройството на армията като цяло.

Да се върнем на нашите примери от „Българска армия“ с чувството, че изследваме една територия от националния език, която, както в Израел, е от най-самостоятелните и неподдаващи се на езиковедски съвети и концепции.

Структурата отглаголно съществително + отглаголно съществително

Когато кажем днес „отглаголно съществително“, обикновено първата асоциация е за думи с глаголно значение, завършващи на *-не* или *-ние*. Такива са обаче и ред други, имащи други наставки – *песен, вик, проверка, процедура, контрол, регистрация* и пр.

В някои броеве и материали се среща конструкцията отглаголно C^1 + отглаголно C^2 , напр. *подобряване издаването* (17.XI.2005, с. 5), *усъвършенстване подготовката* (09.XII.2005, с. 5), *връчване обстановката* (17.XI.2005, с. 4) и под. Правилна ли е такава употреба, или е по-добре да се пише и говори в предложна конструкция от същите съществителни (отглаголно C^1 + на + отглаголно C^2) – *подобряване на издаването, усъвършенстване на подготовката, връчване на обстановката*?

За да си отговорим на този въпрос, добре е да се върнем към мненията на езиковедите от края на ХХ век. Известно е, че отглаголните съществителни, причастията и деепричастията съхраняват реktionните способности на глагола и получават обстоятелства и допълнения. Ще открием, че наблюденията и препоръките на Л. Андрейчин, Ст. Стоянов, Хр. Първев са все още валидни в началото на ХХІ век:

„Отглаголните съществителни, както и други отвлечени съществителни, сродни по корен с някои глаголи, управляват същите непреки допълнения, както и изходните глаголи, напр. *лутане по улиците, налитаме върху неприятеля, препълваме с книжа, пътуване с другар, вяра в успеха, страх от наказание, борба за свобода* и пр., обаче отглаголните съществителни, образувани от преходни глаголи, обикновено не се свързват с пряко допълнение, а го заменят с притежателно определение, образувано с помощта на предлога *на*: *изпращане на суми* (срв. *изпращам суми*), *прибиране на реколтата* (срв. *прибирам реколтата*), *изпълнение на правилника* (срв. *изпълнявам правилника*) и т.н.“ [Андрейчин, 1978, с. 364].

„Тези съществителни притежават ярко изразена глаголност и запазват съчетаемостта (рекцията) на глагола, от който са образувани, например глаголът *чета* е преходен и има винителна рекция, т.е. може да получи пряко (безпредложно) допълнение: *чета книга*, затова и отглаголното съществително *четене*

има същата съчетаемост – *четене книги, пиша писма – писане писма; излизам из (от) стаята – излизане из (от) стаята* и пр. Вместо *четене книги, раздаване награди* и под. се предпочитат съчетания посредством предлога *на*: *четене на книги, раздаване на награди* и пр.“ [Стоянов, 1964, с. 408]; „Поради отслабената си глаголност отглаголните съществителни с наставка *-ние* не запазват рекцията на глагола, от който са образувани, например: *проследявам цел, проследяване целта, преследване на целта; употребявам нещо, употребяване (на) нещо, (да) престъпя нещо – престъпление* и пр. Изобщо отглаголните съществителни с наставка *-ние* и когато са образувани от преходни глаголи, не могат да имат пряка винителна рекция, т.е. не могат да се поясняват от преки допълнения, например: *наказване виновните, наказание на виновните*. [Стоянов, 1964, 409–410].

Хр. Първев също маркира посоченото от Л. Андрейчин и Ст. Стоянов: „За отглаголните съществителни с наставка *-не* е характерна подчертаната вече и ясно изразена действеноост, процесуалност, напр. *Понякога шегуването е единственият начин да се утешим при безизходност* (Д. Димов). Вербалността при тях намира и естествен синтактичен израз, напр. в допълнение или определение: *четене (на) книга, писане (на) статия, гледане (на) филм* и под.(...). Отглаголните съществителни с наставка *-ние* много по-рядко са носители на глаголност, и то в различна степен за конкретни форми. Функционират като „чисти“ съществителни“ [Първев, 1993, 384–385]. Първев не взема своето решение, дали глаголността на тези съществителни води до наличие на допълнение, или то трябва да бъде схващано като определение на отглаголното съществително.

От цитатите се вижда, че по-добре е при структурата от две отглаголни съществителни имена да се използва предлогът *на* особено ако това са съществителни на *-ние* – *подобряване издаването* трябва да стане *подобряване на издаването*, където е очевидно, че не става дума за издаване на книги, т.е. *издаване* е армейски термин.

Андрейчин посочва, че при преходни глаголи е задължителна употребата на предлог *на* – *изпращане на суми, прибиране на реколтата, изпълнение на правилника*. Стоянов подчертава същото – вместо *четене книги, раздаване награди* се предпочитат съчетания посредством предлога *на*: *четене на книги, раздаване на награди* и пр.

Цялата дилема се свежда до общия проблем, имащ две страни: 1. Отглаголното съществително запазва способността на изходния глагол да има допълнение и обстоятелства; 2. Поради намалената глаголност при отглаголните съществителни по-добре е да се използват съчетания от две съществителни с предлог.

Към общия проблем се добавя и частният, а именно, че в съвременния български език има редица съществителни имена, образувани от глаголи и означаващи действия, които по инерция не ги схващаме като отглаголни, каквито всъщност те са: *песен, вик, проверка, процедура, контрол, преглед, план* и пр.

Натрупването в едно или в съседни изречения на множество такива отглаголни съществителни имена редом до други дефективни глаголни форми като причастията прави текста тежък, тромав и силно административен. Например „След проверка познаването на стандартните оперативни процедури и процедурите по системата на командване и контрол е връчена обстановката. Извършени са преглед и коригиране на оперативните планове“ (17.XI.2005, с. 4). В това

изречение има не само голямо натрупване на нелични глаголни форми, но и неправилно пропускане на предлога *на* в словосъчетанието *проверка познаването*. Ако се вгледаме, се вижда, че става дума за „проверка познаването на процедурите“, които са стандартни и оперативни. Освен това става дума и за „проверка на познаването на процедурите“ в „системата за командване“ и на „системата за контрол“. След всичко това с пасивно (страдателно) причастие, използвано очевидно като глагол, „е връчена обстановката“. Миналите страдателни причастия в съвременния български език (*четен, писан, пиян, бит, пребит* и пр.) са глаголни прилагателни, а не глаголи. Процесът на разбирането на страдателните причастия като прилагателни имена е завършил при сегашните страдателни причастия (*конвертируем, забележим* и под.) и те вече еднозначно се схващат като неглаголни прилагателни имена в съвременния български език.

Някой по-заядлив би казал, че примерът от страниците на вестника е за „щабарски стил“. Истината обаче е по-сложна.

Тези две изречения са добър представител на много свои събратя, които са естествен елемент на военното изразяване, в което се преплитат множество житейски факти и изисквания на комуникацията във военния сектор:

1. Властта на/по йерархията.
2. Необходимата секретност – „връчена е обстановката“, а не потенциално конкретното „Полковник Иван Иванов от Генералния щаб на Българската армия връчи обстановката на майор Петър Петров в поделение 554422, което е дислоцирано в Стара Загора“.
3. Изразът „връчвам обстановката“ ясно показва професионален жаргон, който е или неясен, или неблагозвучен за ушите на неспециалистите.
4. Професионалният жаргон очевидно е елемент от това, как говорят индивидите, т.е. „връчвам обстановката“, „връчване на обстановката“ е и идиолектно явление.
5. Използването на множество специализирани изрази от този тип на страниците на вестник „Българска армия“ трябва да бъде в добър баланс с общоразбираемите изрази, защото вестникът е колкото на войската, толкова и на народа (вж. името и логото на вестника). А добрият баланс е трудна работа – веднъж се получава, а друг път – не.
6. Макробалансът във всеки брой се осигурява от концепцията на вестника, в която винаги има различни материали от Българската телеграфна агенция, които така или иначе са издържани в стилистиката „на народа“, т.е. общодостъпност.
7. С една дума – специализирани военни идиолектни и социолектни изрази не могат и не трябва да се избягват, а в същото време е много трудно, почти невъзможно да им се намерят „народни“ синоними. Понякога обаче в специализираните страници на вестника просто бърка от такива изрази: „Сертифицирането на СОК“; „В НВЦК за пръв път се развърна съвместен оперативен център“; „придадените сили“, „развърщане на импровизирания чекпойнт“; „мерки за подобряване на издаването на отчета на разрешения“. Към специализираните елементи могат да бъдат отнесени и множество абривиатури, които за членовете „на народа“ остават енигма.

Абревиатурите в „Българска армия. Вестник за войската и народа“

Ясно е, че специализираните абревиатури нито може, нито трябва да бъдат избягвани. Отново възниква въпросът за разумния баланс, чието постигане граничи с изкуството. В същия брой от 17 ноември, на същата, цитирана вече, страница 4 са отпечатани следните абревиатури: СОК в действие; В НВКЦ за пръв път се развърна съвместен оперативен център; ЕФОР; ДОВСЕ; Проблеми с водопровод бавят новата сграда на КМТО и КСКИС; КИС; НАТО; ВВС; ГЩ на БА; ГлЩ на СВ; началник на ВА. Не липсват и други „тайни“ за народа – ССО; новата система за ММСЮИЕ.

В крайна сметка неразбираемите за неспециалистите абревиатури са и част от харизмата на армията.

Многозначността е свързана с терминологията

По страниците на вестниците може да срещнем употребявани вече в български език думи, които навлизат в употреба с нови значения, и които са термини и по същество са неологизми. Такава е думата *офсет*. Тя и без това не е българска и досега се подвизаваше пак като термин в печатарската технология. Отскоро четем изречения като *Офсетът става ключов момент в модернизацията на армията* (09.XII.2005, с. 10) или *Задействаха се правните механизми за офсета в България* (09.XII.2005, с. 10). Изречението *Работата по офсетната програма с „Юрокоптер“ е приключила* (25.XI.2005, с. 1) като че ли поизяснява рамково нещата. Така или иначе, терминът все още е многозначен за масовата публика.

Многозначността може да се загнезди и при традиционни словеса като абревиатурата СВ. Ако съдя от средната грамотност и интересите на абитуриентите, тази абревиатура за масовия български младеж ще да означава „творческа автобиография“ или изискваното навсякъде CV (си ви). Разбира се, парадокс е, че Сухопътни войски могат да се разбират като нещо друго, но това е показателно за актуалната ситуация в системата на съвременния български език, в който масово навлизат нови термини и понятия, базирани върху английски език.

Вижда се, че около членството на България в НАТО същият процес важи и за армейския социолект и за армейски повлияните идиолекти на индивидите. Може да се отчете, че в армейската област от съвременния български език тази актуална тенденция поражда повече парадокси отколкото в цивилната преса, защото завареното положение (с оглед на историята на създаването на армията в съвременна България) обвързва българския военен социолект с русизми, които естествено битуват до ден-днешен. Получава се контраст, който не е така ярък в ежедневната книжовна реч или в градския (софийски или друг) жаргон. При това в армейската област не става дума за обикновени русизми, а за навлизане на термини и изрази около Освобождението, които след това, в изминалите повече от сто години, получават свой вътрешен живот и развитие, които ги отличават съществено от рускоезичната терминология и реч. Затова прибързаното осъждане на тази доста контрастна картина, която представлява в момента българският военен социолект и повлияните от езиковата ситуация идиолекти, не е мъдро

поведение. Това обаче не означава, че както във всеки вестник и тук няма какво да се желае относно добрия стил.

Стил

Ясно е, че се наблюдават ярки контрасти в рамките на общата езикова ситуация на развитие на българския армейски социолект – върху езиковото наследство, повлияно от руски език по исторически причини, се вписват английски термини. Вътре или извън тези общи рамки са си конкретните стилови и редакторски решения. В броя от 17.XI.2005 г., на с. 10 се среща думата *вехи* – *Светеци вехи в морето на науката*. Може би това е морски термин, но той е очевиден русизъм, който е неясен в съвременния български език за масовия читател. Думата *вехи* не се среща нито в правописните, нито в тълковните речници на съвременния български език от последните 40 години.

Следните две изречения притежават недостатъците на неизчистена многозначност, стигаща до трагикомичност: „Командирите, щабовете и подразделенията изпълниха успешно всички планирани за 2005 г. мероприятия по бойната подготовка. Постигнатите резултати ни дават основание да кажем, че същите са сглобени и готови за изпълнение на целия спектър от мисии и задачи“ (09.XII.2005, с. 5).

От текста излиза, че:

1. Думата *същите* успешно замества и командири, и щабовете, и подразделения, и мероприятия по бойната подготовка.

2. Следователно „сглобени и готови за изпълнение“ са не само щабовете, подразделенията и мероприятията по бойната подготовка, но и командирите.

В същия материал, в който се изказва това твърдение (че командирите са сглобени и готови), се наблюдават редица особености на тежък, неразбираем и абсурден на моменти административен стил. Затова много свежо прозвучават материали, в които се използват идиолектни или социолектни особености на разговорната реч като „майка на ротата“, „двама са били мераклиите за гвардейци“, „няма да има „чадър“ за уличени в престъпления“ и пр.

Ако може да има препоръка от езиковеда към списващите вестника, то тя е да се даде повече място на подобни живи изрази за сметка на процента на нередактиран военноадминистративен стил. На авторите на нередактирани от стилист военноадминистративни текстове може да се направи остра езикова забележка, че дават лош личен пример и че трябва да търсят помощта на редактори-стилисти. За да няма по страниците на уважаван вестник като „Българска армия“ йерархично спуснати текстове, в които се твърди, че командирите са сглобени и готови за изпълнение, което е обидно. Обидно е за вестника, за командирите, за цивилните българи и... за автора на текста.

Мисия

Вестник „Българска армия“ изпълнява важната и комплексна мисия да информира военнослужещите и гражданите за вътрешните и световните новини, да проследява вътрешния и международния живот на Българската армия в не-

лек период на реструктуриране, на тежки задгранични задачи. Да се отрази навреме и добре изграждането на новата структура на армията и възпитаването на различен от предходния (в исторически план) начин на мислене, е много трудна мисия. На страниците на вестника може да се проследи и органичното срастване на традицията с новото, което е най-ценното и жизнеутвърждаващо, например реструктурирането на танков полк в танкова бригада. Езиковата страна на впитането на новото в традицията отразява общите трудности на прехода и редом с добрите материали има недобри – както във всеки вестник, впрочем.

ЛИТЕРАТУРА

Андрейчин, 1978: Л. Андрейчин. *Основна българска граматика*. Наука и изкуство, София, 1978.

Стоянов, 1964: Ст. Стоянов. *Граматика на българския книжовен език*. Наука и изкуство, София, 1964.

Първев, 1993: Хр. Първев. Нелични глаголни форми. – В: *Граматика на съвременния български език*. Т. 2, 371–366, Издателство на Българската академия на науките, София, 1993.

